

سینمای ملی ایران

ابراهیم فیاض - عبدالله بیچرانلو

رویکردی مردم‌شناختی - ارتباطی

سینمای ملی ایران

رویکردی مردم‌شناختی-اوتیاپی

انتشارات سوره مهر (وابسته به حوزه هنری)

پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی

نویستندگان: دکتر ابراهیم فیاض، دکتر عبدالله بیجرانلو

ناظر علمی: دکتر محمدحسین ساعی؛ عضو هیئت علمی دانشگاه صداوسیما

طراح جلد: علیرضا بورحنیفه

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۵۷۷-۰۳-۰

چاپخانه: واژه پرداز اندیشه - چاپ اندیشه

این کتاب نوشته‌ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

سرشناسه: فیاض، ابراهیم - ۱۳۹۶ -

عنوان و نام پدیدآور: سینمای ملی ایران: رویکردی مردم‌شناختی - اوتیاپی /

ابراهیم فیاض، عبدالله بیجرانلو؛ ناظر علمی: محمدحسین ساعی؛

[برای پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی]

مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سوره مهر، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۱۶۶ ص: مصور، جلدی، ۱۷×۲۵ سانتی‌متر

ISBN-978-600-03-0000-7-2

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص: ۱۶۲.

موضوع: سینما -- ایران

Motion pictures -- Iran: موضوع

موضوع: سینما -- ایران -- تاریخ

Motion pictures -- Iran -- History: موضوع

شناسه افزوده: بیجرانلو، عبدالله، ۱۳۵۹ -

شناسه افزوده: ساعی، محمدحسین، ۱۳۵۹ -

شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر. پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی

شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر

رده بندی کنگره: ۵/PN1۹۹۳/الف ۹۹۱۳۹۵۹

رده بندی دیویی: ۴۳۰۹۵۵/۷۹۱

شماره کتابشناسی ملی: ۴۳۴۰۶۱۷

نشانی: تهران خیابان حافظ خیابان رشته پلاک ۲۲

صندوق پستی: ۱۵۸۱۵-۱۱۴۴

تلفن: ۶۱۹۴۲ سامانه پیامک: ۳۰۰۵۳۱۹

تلفن مرکز پخش (بنج خط): ۶۶۴۶۹۹۳ فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱

www.iricap.com

پیشگفتار رئیس پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی ۷

پیشگفتار نویسندگان ۱۳

فصل اول: سینمای ملی به مثابه آرمان یا واقعیت؟ ۲۵

فصل دوم: چارچوب محتوایی سینمای ملی ۳۹

فصل سوم: دو رهیافت در مطالعه سینمای ملی ۵۱

فصل چهارم: جهان‌پدیداری سینمای ملی ۷۱

فصل پنجم: سیاست‌گذاری کلان سینمای ملی ۸۱

فصل ششم: سیاست‌گذاری ارتباطی سینمای ملی ۹۷

فصل هفتم: سینما به مثابه رسانه ۱۰۷

فصل هشتم: رسانه‌شناسی سینمای ملی ۱۳۱

فصل نهم: نشانه‌شناسی سینمای ملی ۱۴۳

فصل دهم: چگونگی ساختن سینمای ملی: معرفت‌شناسی
و ساختارشناسی سینمای ملی ۱۵۵

منابع ۱۶۴

پسگفتار رئیس پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی

۱. «سینماشناسی» در دست ایرانی مطالعات سینما بیشتر بر تکاپوهای «نقدنویسان» و ژورنالیست‌های سینمایی» استوار بوده تا «آکادمیسین‌ها» و «ژورنال‌های دانش‌محور» و «قوله‌ای بیشتر «هنری» و ناظر به «زیبایی‌شناسی فیلم» تلقی شده است. در این میان «مطالعات اقتصاد سینما» ناظر به وجه «صنعتی» آن، «مطالعات استراتژیک سینما» ناظر بر وجه «سیاسی و بین‌المللی»، «مطالعات فرهنگی» سینما» ناظر به وجه «اجتماعی و انتقادی»، «مطالعات سیاست‌گذاری» ناظر به وجه «دولتی و ملی»، «مطالعات اسلامی» ناظر به وجه «هنجری و دینی»، «مطالعات روان‌شناختی» ناظر به «ماهیت ارتباطی»، «مطالعات فلسفی» ناظر به وجه «مدرن» و نیز «مطالعات مردم‌شناختی» آن ناظر به وجه هویتی و تاریخی» سینما همواره در محاق بوده است. میدان‌دار اصلی تکاپوهای نظری سینمایی در ایران همواره منتقدان مطبوعاتی بوده‌اند و اقتصاددانان، روحانیون، سیاستمداران، مدیران دولتی، اهل فلسفه، ادیبان، صاحب‌نظران تعلیم و

تربیت و زبدگان امنیتی از جایگاهی همواره در حاشیه‌ای قرار داشته‌اند. نتیجه این روند حداقل نیم قرنه، تقلیل سینما به «فیلم» و تقلیل مطالعات سینما به «نقد زیبایی‌شناسانه فیلم» بوده است. در این منطق «صاحب‌نظر سینمایی» از دو حال خارج نیستند: یا همان دست‌اندرکاران حرفه‌ای سینما هستند و یا مساوی با «منتقد مطبوعاتی» است؛ بنابراین سینماشناس یعنی کسی که بیشتر دانایی یا مهارت‌شناختی و انتقادی او متوجه زیبایی‌شناسی زاویه دوربین، روند قصه، پرداخت شخصیت‌ها و مواردی از این دست است. قتی عیار سینماشناسی به زیباشناسی فیلم محدود شد، صاحب‌نظرانی که واجد دغدغه‌های غیرزیبایی‌شناسانه اما مهم در سینما هستند - بخوانید از اهالی حرفه آن به شمار نمی‌آیند - یا به عنوان کارشناس سینما به رسمیت شناخته نمی‌شوند. و یا مجبورند که با فاصله گرفتن از ادبیات و زبان زمینه‌ای خود مثل نقد، مطبوعاتی یا اهالی دوربینی سینما درباره آن حرف بزنند.

۲. روند ایرانی انقضای سینما از زمینه‌های مختلف دانش و منحصر کردن آن به «عوامل دیداری» و «مطبوعاتی» سینما یکی از زمینه‌های اصلی ضعف مزمن و ستم سینمای ایران بوده است. در حاشیه ماندن وجوه دانشی، صنعتی، سیاسی، اقتصادی و... که به موازان بُعد هنری سینما واجد اهمیت و صاحب نقش در حیات و تطور سینمای ملی هستند، محصول هژمونی همواره برقرار در سینمای ایران. در حاشیه ماندن سینماشناسی ایران، کارگردانان، تهیه‌کنندگان، و منتقدان بر کلیت فرایند «سینماشناسی ایران» بوده است. اغلب ایرانیان و بیشتر روندهای مدیریتی سینمای ایران در دوران بعد از انقلاب نیز به مدیریت در مقهوریتی تمام‌عیار این هژمونی را پذیرفته‌اند تا شأن مدیریت راهبردی را حفظ کنند. سینمای ملی در حد کارچاق‌کنی اهالی دوربین و هم‌آوایی با اهالی مطبوعه پایین آورده شود. در چارچوبی این‌گونه از «سینماشناسی» بدیهی است عقبه سینمای ایران از بسیاری از زمینه‌های نظری و دانشی پشتیبانی‌کننده

خالی شود و سینمای ایران از مشارکت انبوهی از نیروهای انسانی خلاق و پرتوان محروم بماند. دایرهٔ یکنواخت ارتباطات میان فردی و بین گروهی نویسندگان، کارگردانان و بازیگران سینمای ایران که چرخه‌هایی بسته و در خود گرفتار را تداعی می‌کند نشانهٔ آشکاری از تهیدستی ارتباطی و فرهنگی سینمای ایران است. کمتر سینماگر ایرانی را می‌توان یافت که واجد ارتباطات وثیق، مستمر، مؤثر و الهام‌بخش با جامعه‌شناسان، ادبیات‌پژوهان و شعرا، مردم‌شناسان، علمای دین، زبندگان سیاسی و امنیتی، روانشناسان، عارفان، تاریخ‌دانان و... باشد و ارتباط با این زمینه‌های نظری را بخش مهمی صلاحیت حرفه‌ای و دانش سینمایی خود محسوب کند. آن‌ها بیش از فرهنگستان‌های سینما، هواداران و بیش از همنشینی با جمع‌های دانشگاهی و حوزوی مشغول استودیوی برنامه‌های تمجیدی و شاید سینمایی تلویزیون و یا گفت‌وگوهای از هر دری سخنی با ژورنالیست‌ها هستند.

۳. در نسبت با سینمای ایران طی سالیان اخیر بیش از آنکه چارچوب تئوریک قابل اتکایی ارائه شود، بحث‌های متنوع نقد توسعه پیدا کرده‌اند. نقد فیلم و سینما عموماً در بسبب‌های وضع روندهای تاریخی شکل‌گیری سینما یا سبک‌های فیلمسازی، اثر تکنولوژی و سیاست بر فیلم و سینما و نشانه‌شناسی‌های مبتنی بر تأویل، گمان یا تفسیر اهد تصویری گسترش زیادی پیدا کرده است. اما به نظر می‌رسد تاکنون نقد و ادراک فیلم بر اصولی نظری، منسجم و قابل تعمیم مبتنی نشده است. عبارت دیگر اغلب منتقدان فیلم هنگامی که از سطح نقد توصیفی فیلم فراتر می‌روند، توان ارائه تبیین متقن و غیر قابل خدشه‌ای از پیام فیلم ندارند و در همان نسبت، فیلمسازان نیز دقیقاً نمی‌دانند چه مصالح بیانیه‌ای را برای بیان مقصود خود باید انتخاب کنند. به این ترتیب طبعاً با وجود خلأ و خلل تئوریک، نظریه‌ها غیر بومی امکان بیشتری بر رشد و پذیرش پیدا می‌کنند. نیاز به چارچوبی نظری برای فهم اجمالی سینمای ملی از همین

ابهام و هرج و مرج در ساختن و نقد اثر هنری نشست می‌گیرد.

۴. «مردم‌شناسی» بی‌شک از دانش‌های زمینه‌ای بسیار راهبردی برای سینمای ایران است که بیش از هر چیز ناظر به وجه هویتی و تاریخی سینمای ایران کارکرد دارد. تعریف مفهوم «سینمای ملی» تا حدود زیادی به تکاپوهای سینمایی ایندانش مربوط است. یکی از دلایل اصلی بسط نیافتن «نظریه سینمای ملی» در «سنت سینماشناسی ایرانی» فقدان رویکردهای مردم‌شناسانه به سینمای ایران است. «دکتر ابراهیم فیاض»، دانشیار گروه مردم‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، از نخستین برجسته‌ای است که تلاش‌های بسیاری برای مردم‌شناسی سینمای ایران انجام داده است. کتاب پیش رو محصول بخشی از تأملات مردم‌شناسی او در بازشناسی مفهوم «سینمای ملی» است که به همت همکارانش، همگی ایشان «دکتر عبدالله بیچرانلو»، استادیار گروه ارتباطات دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران صورتبندی و تقریر شده است. دکتر فیاض معتقد است که صرف نظر از به دست دادن چارچوبی نظری برای ادراک سینمای ایران و سینما ملی، استمداد از مردم‌شناسی برای تعریف این شاخص‌ها برای مدیریت نهاد سینما در جمهوری اسلامی یک ضرورت است. حاکمیت با اینکه باید هوش‌مدانه نهاد سینما را از نظر اعتبار حمایت و از نظر رویکرد هدایت کند، اما مدیریت با این دست اگر بر اساس تعریفی مشخص و انضمامی از شاخص‌های سینمای ملی نباشد، نتیجه‌ای جز اختلال نخواهد داشت. نویسنده کتاب معتقد است «ما نتوانسته‌ایم در سینمای ملی، ایدئولوژی را به نوعی سیاستگذاری تبدیل کنیم» سیاستگذاری را به گونه‌ای تعریف کنیم که به برنامه‌ریزی و شاخص‌های بودجه‌بندی تبدیل گردد».

دکتر ابراهیم فیاض که به طرح ایده‌های ابداعی در مطالعات بین‌رشته‌ای مشهورند، کتاب پیش رو را به عنوان درآمدی بر درک مردم‌شناختی و

ارتباط شناختی سینمای ملی عرضه کرده‌اند. دانشجویانی که با قلم و بیان این نویسنده آشنا هستند می‌دانند که خصوصیت آن «ایجاز» و «اشاره» است. بنابراین کتاب مختصر پیش رو خود می‌تواند سرآغاز مجموعه‌ای مطالعات نوینی در نسبت با سینمای ملی باشد و در سرفصل‌های خود بسط یابد. همین‌طور مصداق‌ها و مثال‌ها می‌تواند توسعه یابد و هر کدام پرونده‌ای مستقل برای مطالعهٔ مردم‌شناختی یا ارتباط‌شناختی قرار گیرد. در پایان از زحمات جناب آقای دکتر عبدالله بیچرانلو که در تدوین و تنظیم این کتاب کوشیده‌اند، تشکر می‌کنم.

وحید یامین‌پور

رئیس پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی